

Fiskerne der forsvandt

- hvorfor ophører fiskerne i fiskerierhvervet, og hvor går de hen?

Jørgen Møller Christiansen – Anders Berthelsen Carlsbæk

Center for Maritim Sundhed og Samfund, SDU Esbjerg

Fiskerne der forsvandt

- **hvorfor ophører fiskerne i fiskerierhvervet, og hvor går de hen?**

Jørgen Møller Christiansen - Anders Berthelsen Carlsbæk

Center for Maritim Sundhed og Samfund, SDU Esbjerg

Publiceret juni 2015

Forsidens tegning er udført af Niels Knudsen

Udgiver: Syddansk Universitetsforlag

ISBN-nr.: 978-87-90866-16-7

Indholdsfortegnelse

Fiskerne der forsvandt	1
1. Arbejdsophør af lyst og nød	1
1.1 Push-pull og jump	2
2. Fiskere der er forsvundet - et tilbageblik	4
3. Hvorfor ophører fiskerne i erhvervet i dag?	6
3.1 Hvem er de interviewede fiskere, og hvad vi har gjort – vores metode... ..	6
4. Om fiskerne – der er ophørt	8
4.1 Fiskernes overvejelser – inden de stoppede	8
5. Årsager til at forlade fiskeriet	10
6. Minder fra tiden som fisker	22
7. Hvor gik de ophørte fisker hen, da de gik ud?	24
7.1. Fremtiden. Kunne du tænke dig at vende tilbage til fiskeriet?	24
8. Sammenfatning og konklusion	26
8.1. At være fisker – en livsstil.....	26
8.2 Hvorfor ophørte de? Push-pull-jump faktorer	26
8.3. Pilotprojektets samlede resultater	29
Bilag 1. Interviewskema – Årsager til arbejdsophør i fiskeriet.....	31

Fiskerne der forsvandt

Denne undersøgelse indgår i pilotprojektet "fiskere i krydspres", der har to vinkler. Den ene vinkel er at studere, hvordan fiskerne på godt og ondt oplever de store forandringer i fiskeriet. Denne del af projektet er afsluttet og beskrevet i rapporten: Jørgen M. Christiansen & Anders B. Carlsbæk: *Omvæltninger og det psykiske arbejdsmiljø i fiskeriet – i ord og tal*" Center for Maritim Sundhed og Samfund, SDU Esbjerg, 2015. Projektets anden vinkel, som er i fokus i denne rapport, har sigte på at få viden om årsager til at fiskere holder op med at arbejde som fisker. Der ses endvidere på, hvor de går hen og hvordan de set i bakspejlet husker deres tid som fiskere. Det er os bekendt ikke tidligere studeret hverken i Danmark eller internationalt.

1. Arbejdsophør af lyst og nød

Hvis man forlader fiskeriet fordi lysten til lave noget nyt trænger sig på, kan skiftet være forbundet med positive forhold. Eller hvis man føler sig fysisk eller psykisk slidt kan overgangen til en ny tilværelse opleves som en lettelse. Arbejdsophøret kan i sådanne tilfælde give ny energi og nye muligheder. Hvis der vel at mærke er lagt en velovervejede plan for den nye tilværelse.

Anderledes er det hvis arbejdsophøret er uønsket. Det kan ikke undgås, at man i sådanne tilfælde bliver ramt psykisk og på sin identitet, især hvis man har været glad for sit arbejde lige til det sidste. Afskedigelser - med eller uden 'gyldent håndtryk' - karakteriserer ikke fiskeriet, derimod virksomhederne i land. Hvad karakteriserer da fiskeriet? Det har vi sat os til opgave at få viden om i denne undersøgelse. Det er nemlig hidtil ikke undersøgt.

1.1 Push-pull og jump

En hyppigt anvendt teoretisk tilgang til at få indblik i årsager til, at mennesker flytter sig fra et område til et andet med eller imod deres vilje, er anvendelse af den såkaldte push-og-pull-model. Såfremt arbejdsophøret er som følge af negative forhold, så taler man om push-faktorer – at man *skubbes* ud. Modsat, hvis arbejdsophøret skyldes at man flytter sig til et andet området på grund af positive forhold, så kaldes det pull-faktorer – at det nye *trækker* fiskeren til området. I relationen til fiskeriet kan der tænkes forskellige forklaringer:

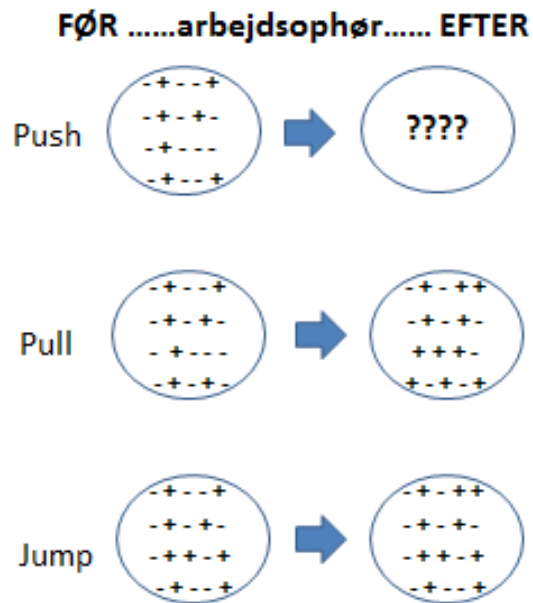
'Push'-forklaringer er aspekter, som driver fiskeren hen mod udgangsdøren. Ud fra denne forklaringsvinkel kan det tænkes, at fiskeren udstødes eller skubbes ud for eksempel på grund af dårligt helbred, dårlig økonomi eller svag indtjening, forhold i arbejdsmiljøet, nye udefra kommende krav, manglende kvalifikationer m.v. Førtidigt ophør eller tilbagetrækning kan her tolkes som uønsket eller påtvunget.

'Pull'-forklaringer beskriver situationer, hvor arbejdsophøret eller jobskiftet til noget nyt er attraktivt eller har så høj kvalitet, at det motiverer fiskeren til at prøve. Det kan være lyst til at prøve noget nyt, få nye udfordringer, få bedre arbejdstider, bedre karriereforskelte m.v.. Det kan f.eks. også skyldes, at det for den ældre fisker bedre kan betale sig at forlade arbejdsmarkedet end at blive.

'Jump' kan være en tredje forklaring, og kan være placeret mellem push og pull. Det vedrører situationer, hvor den ældre fisker vælger eller har nøje planlagt at ophøre med arbejdet (f.eks. når han når pensionsalderen) for at få "fri" eller få tid til det, han ellers ikke har haft tid til, men som han nu gerne vil nå i den tredje alder (børnebørn, fritidsinteresser, etc.).

Disse typer forklaringer optræder ofte ikke alene i ren form, som vi har forsøgt at illustrere nedenfor. I det nuværende job/arbejde kan der være positive som

negative forhold. Tilsvarende efterfølgende – efter jobskiftet/ophøret.. Men forekomsten af positiv/negativ aspekter kan variere afhængigt af om forklaringerne til arbejdsophøret er som følge af push, pull eller jump.

Signaturforklaring: + Positive forhold - Negative forhold

2. Fiskere der er forsvundet - et tilbageblik

Mange fiskere er forsvundet fra fiskerierhvervet gennem de seneste mange år. Det er sket sideløbende med at fiskeflåden er skrumpet gevaldigt ind. I EU har der været en række bestræbelser og vedtagelser om reduktion i fiskerflåden¹ med sigte på at skabe ligevægt mellem fiskerikapacitet og fiskemuligheder. EU har således givet over 20 milliarder kroner til omlægning og reduktion af fiskeflåden gennem at nedlægge og ophugge fiskeskibe. Det har ført til en reduktion på mere end 9.000 fartøjer i EU-medlemslandene, men alligevel har tilskuddene til nye fiskefartøjer og større motorer tilsyneladende ikke betydet, at fangstkapaciteten i EU's fiskerflåde er reduceret, men synes derimod at være øget med tre procent årligt².

I Danmark er der i perioden 1999 – 2013 sket en reduktion af fiskefartøjer på 37 % (se tabel 2.1). Der blev i Danmark i perioden 1991-2006 givet økonomisk støtte til ophugning af i alt 1.112 fiskerfartøjer, og i 2009 til 32 fartøjer, hvorefter tilskud til ophug stoppede. Siden 2009 er antallet af fiskefartøjer fortsat faldet, men nedgangskurven er fladet betydeligt ud. Fartøjernes tonnage er i gennemsnit steget, og skibene er gradvis blevet ældre. (se tabel 2.1). Antallet af fiskere er halveret fra 1999 til 2013, og udgjorde i 2013 3.364 fiskere. Antal fiskere har dog siden 2009 været mere stabilt på et niveau omkring 3.500 fiskere årligt³.

¹ Årsrapport fra Kommissionen til Europa-parlamentet og Rådet: Om medlemsstaternes bestræbelser i 2008 for at opnå bæredygtig ligevægt mellem fiskerikapacitet og fiskerimuligheder.

² Kilde Politiken 23. okt. 2013.

³ Kilder: Fiskeristatistisk Årbog, Fiskeridirektoratet, og Statistikbanken, NaturErhvervstyrelsen

Tabel 2.1. Danske fiskefartøjer og besætning. 1999 – 2013

	<i>Fiskefartøjer</i>			<i>Besætningsmedlemmer</i>	
	Antal	Tonnage. Bruttoton Gennemsnit per fartøj	Gennemsnits- alder. antal år	Antal fiskere	Besætningsmedlemmer Gennemsnit per fartøj
1999	4.231	23,4	27,5	6.711	1,6 fiskere
2003	3.582	27,6	28,5	5.471	1,5 fiskere
2008	2.891	25,3	29,6	3.839	1,4 fiskere
2013	2.662	24,6	32,2	3.364	1,3 fiskere

kilde: Fiskeristatistisk Årbog, de respektive år.

3. Hvorfor ophører fiskerne i erhvervet i dag?

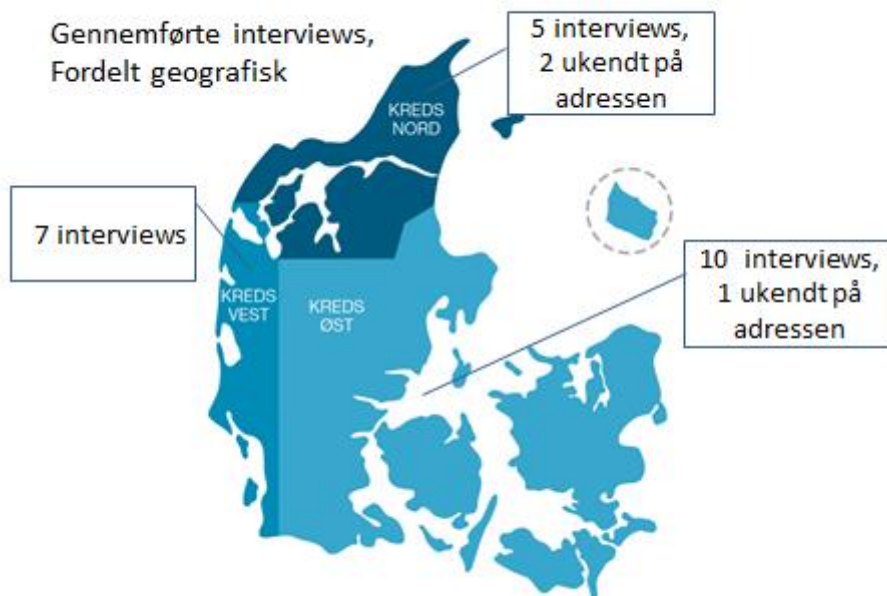
I det korte historiske overblik ovenfor over udviklingen i fiskeriet konstateres, at mange danske fiskerfartøjer blev ophugget frem til 2006, og i samme periode faldt antallet af erhvervsfiskere betydeligt. Siden 2009 har antallet af erhvervsfiskere som nævnt været mere stabilt med omkring 3.500 personer årligt. Statistikkerne viser desuden (se tabel 2.1 ovenfor), at besætningen om bord er skrumpet gradvis; tidligere (1999) 1,6 besætningsmedlem i gennemsnit per fiskefartøj til 1,3 i 2013. I vores tidligere rapport⁴ fortæller flere af de interviewede fiskere, at de har måttet spare en fisker (altså en medarbejder/partsfisker) væk på grund af økonomi. Aldersmæssigt er fiskerne blevet gradvis ældre, hvor gennemsnitsalderen var 44,9 år i 2006, stigende til 48,7 år i 2013⁵, hvilket indikerer at tilgangen af unge til erhvervet har været mere beskedent. Tidligere ophørte mange fiskere i erhvervet altså især grundet at deres fartøj blev ophugget. Hvad er grundene til at ophøre i fiskeriet i dag? Det ser vi nærmere på i det følgende, og vi vil her give ordet til fiskere, der fornyeligt er ophørt med at fiske.

3.1 Hvem er de interviewede fiskere, og hvad vi har gjort – vores metode.

Vi tog kontakt til en række lokale fiskeriforeninger og til Fiskeriets Arbejdsmiljøråd. De oplyste navne på de fiskere, de kendte til, og som var ophørt fornyeligt. Vi fik navne på i alt 25 fiskere, der blev kontaktet. 22 af fiskerne stillede sig beredvilligt til at blive interviewet; de resterende 3 var ukendt på adressen og/eller telefon, og udgår derfor. De kontaktede fiskere fordeler sig geografisk som vist på kortet nedenfor.

⁴ Christiansen J.M & A.B. Carlsbæk: Omvæltninger og det psykiske arbejdsmiljø i fiskeriet. Center for Maritim Sundhed og Samfund, 2015.

⁵ Kilde: Fiskeriet i tal 2014. Udgivet af Danmarks Fiskeriforening.

Ved dataindsamlingen blev der anvendt struktureret telefoninterview (gengivet i bilag 1), og fiskerne kom med supplerende, uddybende oplysninger ved de stillede spørgsmål.

Interviewene er gennemført i to runder. Der blev således indsamlet 11 interviews i 2. kvartal 2014, og 11 interviews i 2. kvartal 2015. Da tendenserne i de interviewedes svar er meget sammenfaldende i de to interviewrunder, behandles svarene i det følgende under ét.

4. Om fiskerne – der er ophørt

17 af interviewpersonerne var skipper, og 5 var partsfisker. Alle er mænd. De var ophørt som aktive erhvervsfiskere i 2012-2015. Før det havde de gennem mange år fisket – fra 8 til 50 år; i snit 28,7 år; partsfiskerne lidt færre år end fiskeskipperne.

Et fælles træk blandt de interviewede er, at de alle er startet tidligt som fisker, typisk i 15-18 års alderen, og siden har hen været aktive i fiskeriet frem til nuværende ophør. Flere har fisket såvel kyst- som havfiskeri, men ellers fordeler de sig ligeligt på hav- og kystfiskeri. De havde i deres tid som fiskere anvendt de typiske fiskeredskaber i erhvervet, dog primært trawl, snurrevod, net/garn.

Alt i alt minder de ophørte fiskere således om deres kolleger, som i dag fortsat er erhvervsaktive.

4.1 Fiskernes overvejelser – inden de stoppede

På spørgsmålet: *Overvejede du i længere tid inden du stoppede, at du ville holde op med fiskeriet?* var svarene spredte. Flere svarede at de ikke i længere tid før ophøret havde et klart ønske, men snarere blev 'tvunget' til det. Blandt de, der havde overvejelser, var deres tanker koncentreret om følgende temaer:

Økonomi og vilkårene i fiskeriet

Dette tema var dominerende i de interviewedes svar, f.eks.:

"Jeg overvejede det i nogle år – det blev alt sammen mere og mere surt, men det var ikke med glæde, at jeg stoppede, da jeg er glad for at være fisker."

"Ja, jeg havde mit skib til salg i flere år; jeg blev mere og mere træt af alt bøvlet med at være fisker, og banken var ikke til at tale med."

"De sidste par år blev jeg mere og mere træt af det hele (...). Jeg havde en fejlvurderet last, og fik strafpoint af (fiskeri-)kontrollen. Discard-forbuddet var dråben der fik det hele til at flyde over. Nu er lovlige fiskeri nærmest umulig."

Andre typer svar på det stillede spørgsmål var:

Familieliv

"Jeg fik små børn, og det var svært at få fiskeri og børn/familieliv til at hænge ordentlig sammen" (partsfisker)

Alder, pension

"Jeg trappede gradvis ned og gik så på pension, men er dog fortsat (bierhvervs-)fisker i det små."

"Det var ikke rigtigt til overvejelse, da jeg hele tiden havde besluttet, at jeg ville stoppe når jeg blev 65 år."

Prøve noget nyt

Flere havde ikke planlagt det over længere tid, men

"Jeg tog beslutningen i 2013; jeg havde lyst til at prøve noget mere, noget andet"

"Jeg fik et tilbud om et andet job og slog til", var svaret fra en partsfisker.

5. Årsager til at forlade fiskeriet

De stillede spørgsmål til de tidligere fiskere om grunde til at ophøre i fiskeriet er sammensat af temaer, som bygger dels på temaer som vores første undersøgelse af aktive erhvervsfiskere⁶ afdækkede som karakteristiske for fiskerierhvervet, dels på spørgsmål, som undersøgelser af andre erhvervsgrupper end fiskerne, har vist at være typiske årsager til arbejdsophør/jobskift.

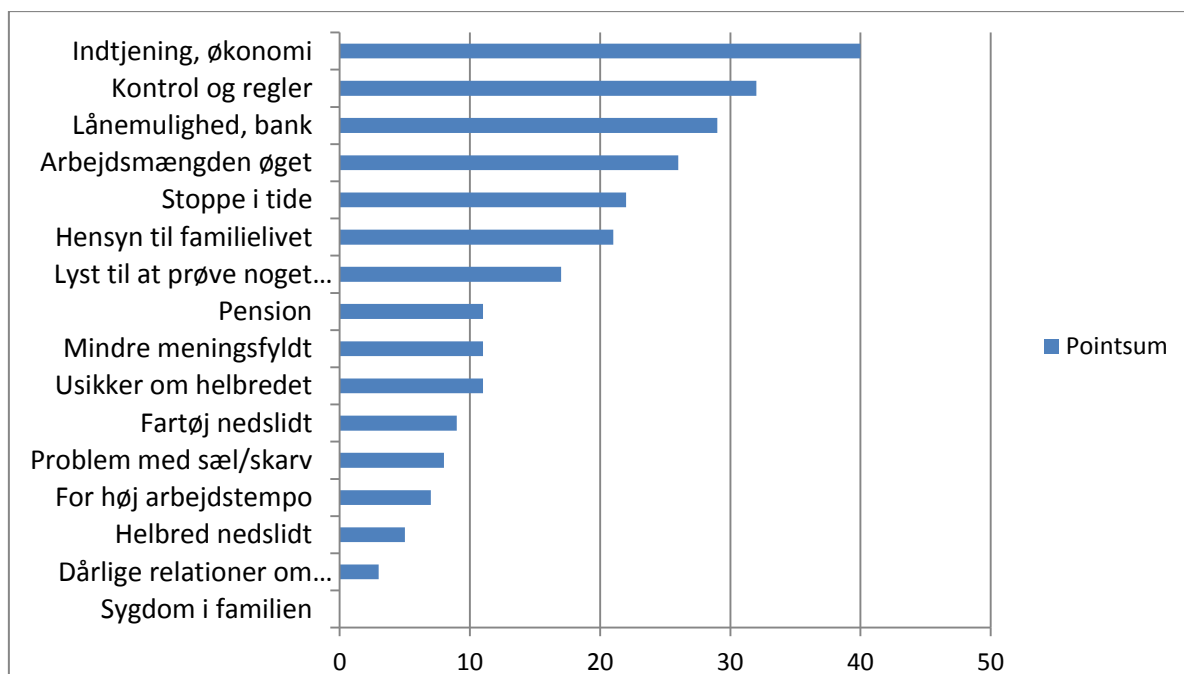
De interviewede havde ved hvert af de 17 stillede spørgsmål om grund til ophør, se bilag 1, følgende svarmulighed til om temaet havde betydning for, at de ophørte som fisker: *Stor betydning. Betydning. Mindre betydning. Ingen betydning/ikke relevant.*

Hver svarmulighed er tildelt et point: 3 ("stor betydning"), 2 ("betydning") 1 ("mindre betydning"), eller 0 ("ingen betydning/ikke relevant"). I nedenstående figur 5.1 er fiskernes angivne grunde til at stoppe rangordnet. Point ved hvert spørgsmål er summeret. I den anden figur, figur 5.2, er kun medtaget fiskernes svar, at pågældende spørgsmål havde "Stor betydning" for hans ophør.

⁶ se note 4.

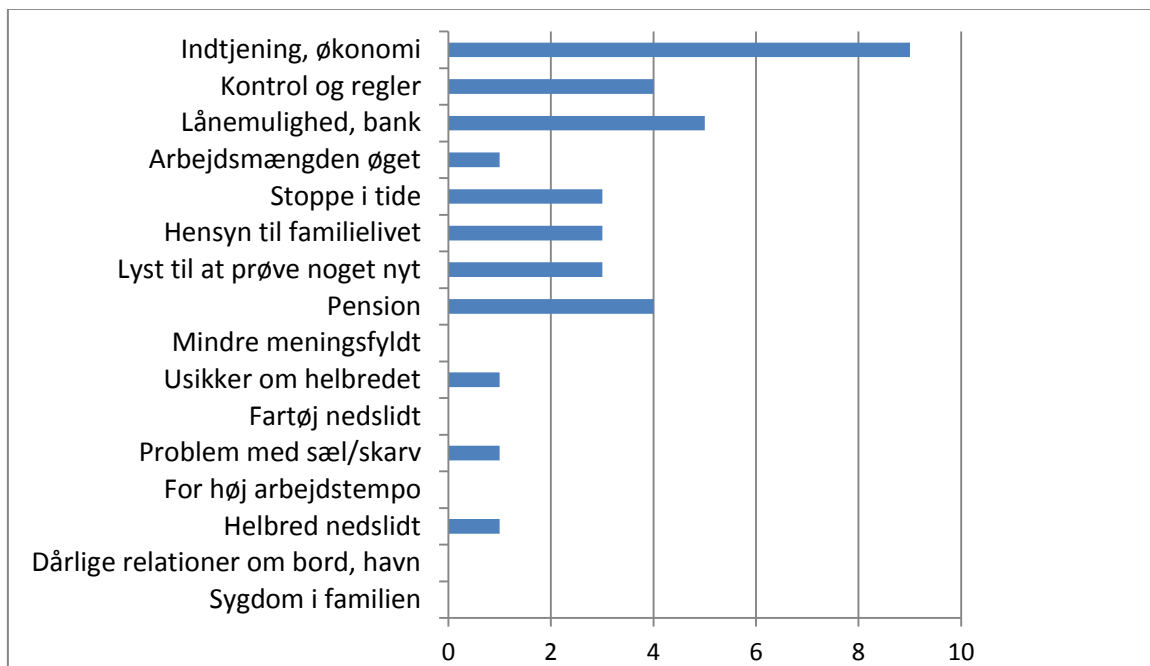
Figurer. Årsager til ophør i fiskeriet. (N = 22 fiskere)

Figur 5.1. Forhold af betydning for ophør i fiskeriet. Pointsum *). Rangordnet.

*) Stor betydning (3) – En vis betydning (2) – Mindre betydning (1) – Ingen betydning/ikke relevant (0)

Figur 5.2. "Stor betydning" for ophør i fiskeriet. Antal svar *)

*) flere svarmuligheder. Sum derfor ikke 22.

Tre aspekter topper som værende af betydning for at fiskerne ophørte: *Indtjening/økonomi*, *Kontrol og regler*, og *Lånemuligheder i bank*. Andre aspekter så som *Sygdom i familien* og *Dårlige relationer eller konflikter med andre fiskere om bord eller i havnen* angives derimod så godt som ikke at være af betydning for ophøret. Konflikter med kolleger er sammenlignet med virksomheder i land bemærkelsesværdigt, da dette forhold i land er hyppig årsag til at medarbejderne stopper/skifter job. Det bemærkes desuden noget overraskende, at *"helbredet kunne ikke holde til det – nedslidt/sygdom"* optræder næsten ikke i svarene, som betydning for ophøret. Arbejdsskader og nedslidning i bevægeapparatet var tidligere udbredt i fiskeriet. En opgørelse i 2008 fra Arbejdsmarkedets Erhvervssygdomssikring over kapitalerstatninger til skadelidte viste, at erstatning efter arbejdsskader i bevægeapparat topper i erhvervene samlet set. Udbetalinger af erstatninger efter skade i ryg og skulder udgjorde således 78 % af total udbetalt erstatning efter en arbejdsskade.

Specielt inden for ældreplejen, fiskeri, slagteri og hospitaler var der høje udgifter i bevægeapparats diagnosegrupper ⁷. Vi har ikke kunnet finde nyere opgørelser, som vi kan sammenholde med fiskernes svar i vores undersøgelse. Erhvervsskader i bevægeapparatet er ofte noget der udvikler sig over tid, og kan derfor dække over "gamle tider i erhvervet". Udviklingen i arbejdsskadepræmien i fiskeriet giver et klart signal om, at forekomst af arbejdsskader i fiskeriet udvikler sig meget positivt. Præmien faldt således med 37 % for 2014 ⁸, og fra 2015 er præmien på ny nedsat – senest med 11 % ⁹. Anmeldte arbejdsulykker i fiskeriet er desuden faldet meget markant – tidligere (år 2000) lå antal anmeldte arbejdsulykker i fiskeriet betydeligt over gennemsnittet for alle erhverv, hvorimod i 2013 (seneste opgørelse) under landsgennemsnittet (se projektets rapport 1:2015 side 19 ff.). Der kan således konstateres en positiv udvikling i fiskeriets arbejdsmiljø de seneste år, og set i lyset heraf er de ophørte fiskeres svar om, at dårligt helbred ikke har været af væsentlig årsag til deres ophør, forståeligt.

Vender vi blikket mod de faktorer, som fiskerne angiver at have **størst betydning** for deres ophør (se figur 5.2, ovenfor), så genfindes de tre forhold, som topper i relation til figur 5.1: Indtjening/økonomi, Kontrol og regler og Lånemuligheder i bank. "Arbejdsomængden øget" (det fulde spørgsmål lød: "Stadig større arbejdsomængde – måtte arbejde mere og mere for at tjene til det daglige brød") er i figur 5.1 blandt top-4, men når der kun ses på svaret "stor betydning" (figur 5.2) forsvinder spørgsmålet nærmest. Forklaringen findes i, at de fleste fiskere angiver et samspil af faktorer som grund til deres ophør, f.eks.

⁷ Kilde Arbejdsmarkedets Erhvervssygdomssikring, AES. Årsrapport 2008

⁸ Kilde Ulykkesforsikringsforbundet for dansk Fiskeri G/F. Medlemsnyt 19. nov 2013

⁹ Danske Fiskeres Forsikring, arbejdsskade- og fiskeriulykkesforsikringer. Nyhedsbrev 28-11-2014

jeg tjente mindre og mindre, selvom jeg arbejdede mere og hårdere, så derfor hellere stoppe i tide. Arbejdsmængde tæller måske ikke mest.

Skipperens og partsfiskerens svar er meget sammenlignelige, men afvigelser findes dog også. Blandt partsfiskerne optræder grunde til ophør især i relation til familiehensyn og ved lyst til at prøve noget andet, som værende af stor betydning for deres skift til andet arbejde. Ved spørgsmålet "Lånemulighed i banken var ikke muligt" optræder skipperne med deres svar *stor betydning* for ophøret.

I det følgende vil vi gå bagom tallene i figur 5.1 og 5.2. Vi vil se på fiskernes uddybende svar og deres begrundelser for ophøret. Vi tager spørgsmålene punkt for punkt.

a) Indtjening – lånemulighed

Spørgsmålene "*Indtjening, økonomi – jeg tjente mindre og mindre; indtjeningen slog ikke til*" og "*Lånemulighed i banken var ikke muligt*" topper som sagt i forklaringerne til, hvorfor fiskerne er ophørt i fiskeriet. Spørgsmålene findes at være sammenhængende, hvor der i de uddybende svar ved spørgsmålene peges på:

"Indtjeningen slog ikke til - fiskepriserne faldt og driftsomkostningerne i forbindelse med fiskeriet var for høj. Det resulterende i tvangsauktion, da banken ikke ville give lån."

"Jeg ville være fortsat, hvis ikke banken havde sat os stolen for døren. Jeg har en klar fornemmelse af, at banken spekulerede i og var interesseret i tvangsauktion, så de kunne få fingrene i (Folketingets) Bankpakke 2"

"Det blev en kamp med økonomien, som jeg tabte."

"Jeg havde en lang periode, hvor prisen for landingen var lav. Det var årsagen til konkursen"

"Jeg vil ikke sige, at jeg havde problemer med banken, men renten var alt for dyr".

"Os bundgarnsfiskere har ikke mulighed for at låne i banken (på vores redskaber og fiskere (red.)). Men jeg har altid været påpasselig, så jeg kommer ikke i banken. Men generelt vil det være en god idé at genoplive Fiskeribanken. Vi er nok sidste generations bundgarnsfiskere i havnen; de unge tager ikke over, og vil også have svært ved med de gældende vilkår at have en ordentlig levefod". (.....) Jeg er holdt op, fordi jeg har nået en 'passende' alder. "

b) Kontrol og regler

Spørgsmålet: *"Jeg orkede ikke længere at slås med Fiskerimyndighederne – kontrol og regler"*, angives ligeledes af en del som en faktor af stor betydning for ophørt. Fire af de 22 fiskere syntes, at det havde stor betydning, og andre at det var en medvirkende faktor. Det udtrykkes og uddybes på følgende vis:

"Jeg synes, at de (fiskekontrollen (red.)) gør at tingene bliver så besværlige, at vi fiskere ikke orker at fortsætte. Så det spiller absolut ind på at jeg ofte sagde: Stop! Nu kan det være nok! Men jeg udsatte det alligevel nogle år, fordi fiskeri er jo mit liv."

"De (fiskerikontrollen) går mest op i bagateller, og vi jagtes med 'dumme-bøder'. Man får det indtryk, at kontrollen gør alt muligt for at gøre det så

surt for os, for at få os fiskere til at stoppe helt. Og hvis det er deres hensigt, så lykkes det, når det drejer sig om mig!”

”Regelsættet gør, at man ikke kan drive en fornuftig forretning, og reglerne bliver håndhævet i flæng af kontrollørerne. Med de nu gældende discard-regler er det helt umulig at drive en lovlig virksomhed. Så det gjorde, at jeg meldte ’Time-out’.”

Den kritiske synsvinkel optrådte også anderledes:

”Fiskerikontrollen? Det havde jeg det ikke så slemt med. Jeg kendte jo reglerne bedre end dem, så jeg kunne nærmere være dem til hjælp!”

c) Lyst – prøve noget andet og nyt

”Det var grunden til at jeg stoppede”, udtalte især de yngre fiskere.

”Jeg havde fisket i 10 år, og havde lyst til at prøve noget andet. Det var ikke fordi jeg var træt af det, men havde bare lyst til at prøve noget andet.”

”Jeg fik tilbudt et andet job – et job som jeg syntes lød spændende, og slog derfor til, og også fordi jeg stadig skal arbejde til søs, men får bedre arbejdstider.”

For andre spillede ’lyst’-faktoren også ind, men i stedet begrundet i:

”Ja, men fordi fiskeriet ikke var så frit som det havde været”

d) Hensyn til familielivet

Begrundelsen *"Lyst til noget andet"* optræder ofte i kombination med *"hensyn til familielivet"*, og det dominerer blandt de yngre fiskere. Her gives der f.eks. udtryk for:

"Jeg ville have mere tid til familien. Jeg fiskede hver dag, og var typisk kun hjemme i weekenden, og her normalt kun 4-5 timer; så ud at fiske igen"

"Vi fik to børn inden for kort tid, og dem ville jeg gerne have mere tid til"

"Det blev noget hårdt til sidst. Meget arbejde og altid noget at gøre når jeg var i havn. Så jeg havde knap nok tid til andet. Vi havde ikke penge til at betale andre for at lave det nødvendige, så jeg måtte selv reparere og lave alt det nødvendige selv, og havde derfor næsten ikke fri" (udtalelse fra en skipper)

e) Stoppe i tide

Her lød spørgsmålet: *"Jeg regnede ikke med at forholdene i fiskeriet ville ændre sig til det bedre de næst kommende del år, så hellere stoppe i tide?"*

Det indgik klart i svarene fra nogle af fiskerne, f.eks.:

"Faldende indtægt, lave fiskepriser, store udgifter – det gjorde at jeg valgte at sælge mit fartøj, mens tid var. Jeg vil ikke sige, at jeg har fortrudt, men jeg er lige vendt tilbage og har købt en noget mindre båd".

f) Fiskeriet - mindre og mindre meningsfyldt?

Alle gav udtryk for, at arbejdet som fisker i sig selv opleves som meget meningsfyldt, som en af de ophørte fiskere udtrykte det: *"Nej, der går ikke en*

dag uden at jeg med glæde tænker tilbage på tiden som fisker”, men flere forhold angives at have negativ indflydelse, og som også smitter af på det meningsfulde:

”Fiskeri, meningsfyldt? Det er blevet en kamp om økonomien”

”Når man ikke kan hente hjem til kostpengene, så tærer det på sjælen”

”Nej, det er meget meningsfyldt, men der er for meget med kontrol og regler. Og det er slet ikke nødvendigt. Giv os ansvaret tilbage, for vi passer godt på fiskene. Det er jo det vi skal leve af”.

g) Øget arbejdsmængde – arbejde mere og mere for at tjene til det daglige brød?

Som tidligere nævnt var det en påtrængende problemstilling for især de yngre fiskere, der oplevede ubalance mellem arbejdet/fiskeriet og familieliv med småbørn.

Andre gav i stedet udtryk for:

”Problem? Altid ude at fiske? Hvis man kunne leve af det, så gerne arbejde mere (sagt med et ’glimt i øjet’).”

”Vi skal arbejde og fiske mere og mere for at få det til at køre rundt. Men det ville være OK, hvis det kunne aflæses med et plus på bankkontoen. Og dog – de senere år har vi knoklet så meget, at vi næsten aldrig har fri.”

”Vi burde være to mand til arbejdet. Men det var der ikke råd til. Jeg skulle arbejde mere og mere, hvad mit ikke alt for gode helbred, havde svært ved at klare.”

h) Frygter at helbredet ikke vil kunne holde til arbejdet i fiskeriet?

Den dominerende oplevelse blandt fiskerne var, at de nærmest oplevede helbredet som langtidsholdbar. Nogle havde dog som allerede nævnt begrundet tvivl om de kunne holde til i det lange løb. Én af fiskerne havde tidligere været udsat for en alvorlig arbejdsulykke, som han fortsat havde mén efter. Det var ikke den direkte årsag til at han stoppede som fisker, men indirekte havde han stor tvivl om hans arbejdsevne kunne holde i længden. Én anden lidt ældre partsfisker havde også lignende tvivl:

”Jeg havde ideen om at fortsætte til pensionsalderen, men havde tvivl om det ville lykkes (på grund af helbredet (red)). Men sådan skulle det altså ikke gå. Skipper gik konkurs, og så valgte jeg at stoppe, og ser mig nu om efter noget andet - ikke nødvendigvis fiskeri”.

i) Skyldes ophøret dårlige relationer eller konflikter med andre fisker om bord eller i havnen?

Fra de fleste var svaret et klart nej. Andre (havfiskere) pegede på:

”Om bord var der ingen problemer, men sammenholdet i havnen har været bedre.”

”Konkurrencen mellem os fiskere er blevet for stor, og det skyldes i høj grad kvotesystemet. Og livet i havnen er langsomt forsvundet i takt med at fiskerflåden er blevet mindre.”

j) Problem med sæler eller skarv?

Problemet med sæler og fiskeri har haft mediernes bevågenhed i flere år, og tilbagevendende med omtale af eksempler i Fiskeri Tidende og i dagspressen ¹⁰. Problemet fremkommer også i de interviewedes svar, og én angiver, at der indgik af stor betydning for hans ophør:

”Problemet dukkede op for en nogle år siden. Først havde banditten (sælen (red.)) spist af nogle af fiskene, men til sidst var hele nettet ribbet. Da jeg samtidigt ikke kunne få nok for rødspætterne, så havde økonomien det svært, og jeg måtte se mig om efter noget andet”.

En anden havde også problemet inde på livet, men det var dog ikke vigtigste årsag til ophøret:

”Jeg har en række ruser, hvor sælen har bidt og revet store huller i nettene, så de nærmest er ubrugelige. De tog for sig af fiskene. Før havde vi desuden en del skarv i området, og som også tog for sig af retterne, men efter vi har fået en ørn i området, så har mange skarv pakket klunset, og fundet andet sted at være.”

k) Fartøjet nedslidt – og stoppede derfor?

Svarene tyder ikke på, at nedslidt fartøj var af væsentlig betydning for ophøret.

”Tværtimod. Fartøjet var i tip top stand og moderne, så der ville ikke have været problemer, hvis ikke banken havde lukket os.”

¹⁰ Se f.eks. Politiken 6. og 7. juli 2014, hvor der i artiklerne skrives, at den sidste fisker på Christiansø måtte opgive på grund af, at sælerne gik i hans net, og åd store dele af fangsten, dog levnedede de lidt - fiskenes hoveder!

Dog angives også:

"Mit fartøj var OK, men noget slidt, så jeg kunne ikke sælge den for alverden."

l) Sygdom i familien – årsag til ophør?

Ingen angiver det som af betydning for at de stoppede

m) For højt arbejdstempo?

Ingen angiver at det var af væsentlig betydning for deres ophør:

"Jeg har altid arbejdet hårdt, så det er jeg vant til"

"Det kunne næsten ikke blive højere, men OK."

n) Gået på pension

Fire af de 22 fiskere var ved ophøret gået på folkepension. Heraf havde to i lang tid inden haft en bevidst plan om at stoppe når de nåede pensionsalderen.

"Ja, den eneste grund til at jeg stoppede var for at gå på pension. Det var ikke fordi jeg som sådan havde noget imod livet som fisker. Nu havde jeg bare muligheden for at nyde min pension, da jeg blev 65 år."

Interviewene viste desuden, at ingen havde haft langvarig sygdom op til deres ophør som fisker. Noget overraskende konstateres således, at langtids-sygefravær ikke findes som årsag til ophøret i fiskeriet blandt de 22 interviewede fiskere. I landet er langtids sygdom derimod generelt meget udbredt som arbejdsophør.

6. Minder fra tiden som fisker

Interviewpersonerne fik afslutningsvis stillet det åbne spørgsmål: *Hvad oplevede du som det bedste i din tid som fisker? Er der noget du savner i dag?*

Alle har gode minder fra deres tid som fisker, hvor flere forhold nævnes igen og igen gennem svarene, og det, de savner, er gennemgående følgende:

Spændingen, "kick'et"

"Spændingen – Var der fisk i trawlet? Et kick når trawlet i et træk var godt fyldt med torsk".

"Jeg savner den spænding der er i fiskeri, og generelt livet som fisker. På mange måder er det mere livsbekræftende at være fisker end at være i off-shore'en" (hvor han er i dag (red)).

"Spændingen savner jeg, men alt det udenom er så træls, at det ikke er noget jeg savner".

Et godt arbejde

"At fiske er et godt arbejde"

"Set i bagspejlet vil jeg sige, at det er perfekt at være fisker"

"Fiskeriet er et dejligt frit liv – en livstil, selvom fiskekontrollen overvåger, og ofte er for emsige. Førhen bestod fiskekontrollen af tidligere fiskere. De kendte til forholdene, og viste hvad det drejede sig om. I dag er det helt andre folk, og som ofte er for dårligt inde i tingene. Man får nogle gange indtrykket af, at systemet ønsker at gøre det så surt for os, at de ønsker at slippe af med os 'små-fiskere'"

"Det bedste var friheden til at gøre, hvad man ville, og jeg savner den store selvbestemmelse, jeg havde i mit arbejdsliv"

Andre savn -

"Jeg savner sejladserne i fint vejr og solskinnet. Havet drager mig."

"Jeg savner på mange måder fiskeriet utroligt meget. Især som det var i gamle dage. Reglerne og kontrollen drev mig væk, og derfor savner jeg ikke erhvervsfiskeriet. Så, den bedste tid var da vi kunne fiske frit og fange hvad vi ville"

"Jeg savner at sejle ud tidligt, som jeg gjorde i fiskeriet – kl 2 om morgenen og oplevede dagens frembrud."

7. Hvor gik de ophørte fisker hen, da de gik ud?

Fire af fiskerne er gået på folkepension, hvorimod alle øvrige - undtagen en person, der er blevet voksenlærling i land - er fortsat til søs på det maritime arbejdsfelt. Alle interviewede startede som store knægte eller i ung alder i fiskerierhvervet, og har arbejdet dér frem til nuværende ophør – og for en del er ophøret sket i høj alder. Det er i sig selv er interessant. Havet er blevet deres livsstil, og det er ydermere interessant, at de ikke har sluppet forbindelse til "søen" efter deres ophør i fiskeriet. De fleste er i dag beskæftigede inden for off-shore-området, supplier fartøjer, og lignende enten som styrmand eller 'menig'. Andre er ansat i handelsflåden som styrmand eller under uddannelse som styrmand eller skibsassistent. Endelig er der enkelte der efter et ophold er vendt tilbage til fiskeriet i et nyt, men i et mindre fartøj. Og nogle er fortsat med fiskeri som bierhverv.

7.1. Fremtiden. Kunne du tænke dig at vende tilbage til fiskeriet?

Det dominerede svar var, at det kunne tænkes – at vende tilbage til fiskeriet, men de fleste mente, at mulighederne og vilkårene ikke er de bedste.

To af fiskerne er som nævnt allerede, efter et kortere ophør, vendt tilbage til fiskeriet i et nyt fartøj, men mindre fartøj.

Fra fire af fiskerne var svaret, at det kunne tænkes, men lige nu har de andre forpligtigelser familie- eller arbejdsmæssigt:

"Ja, absolut, men familien er lige nu det vigtigste."

"Det kan jeg sagtens forestille mig. Det kunne jeg helt klart godt tænke mig. Men nu skal jeg lige give det nye job en chance; jeg har jo kun været her i kort tid."

Og andre ser betragtelige barrierer, der skal ændres, for at de kunne tænke sig at vende tilbage til fiskeriet:

"Ikke aktuelt lige nu, men jeg har ikke afskåret det, men kvoterne skal ændres og fiskepriserne skal stige betydeligt."

"Ja, det kunne godt ske, men chancen er nok ikke stor. Kvote-systemet skulle ændres, og det sker nok ikke."

Andre fiskere har nærmest afskrevet muligheden:

"Nej, det bliver kun værre, at være kystfisker. Muligheden for at være kystfisker har jeg desværre måtte lukke."

"Nej, ikke umiddelbart. Det er for træls at være fisker i dag."

Fra de pensionerede fiskere lød det:

"Jeg har ikke rigtigt forladt fiskeriet, men driver det stadig i det små (bierhverv (red.)). Jeg kan ikke sådan uden videre forlade havet, der har været mit, min fars og hans fars liv."

"Jeg kan jo ikke rigtig vende tilbage grundet min alder. Men lad mig sige det det sådan: Hvis vi vendte spørgsmålet om, så ville jeg som ung i dag bestemt vælge fiskerierhvervet – det har jeg aldrig fortrudt jeg gjorde."

8. Sammenfatning og konklusion

Fiskeriet har over en årrække udviklet sig fra at være et erhverv, der gik i arv fra far til søn, til et højteknologisk erhverv, der er gennemreguleret både på EU-niveau og nationalt.

Tidligere ophørte mange fiskerne i takt med at mange fiskerfartøjer blev ophugget med økonomisk støtte som led i EU's fiskeripolitik. I de senere år har det samlede antal fiskere dog været mere stabilt, og undersøgelsens interesse er at få indblik i, hvilke grunde der i dag kan være til at forlade fiskeriet.

8.1. At være fisker – en livsstil

Pilotprojektets interviews omfatter 22 ophørte kyst- og/eller havfiskere fra alle dele af landet, og viser sammenfattende:

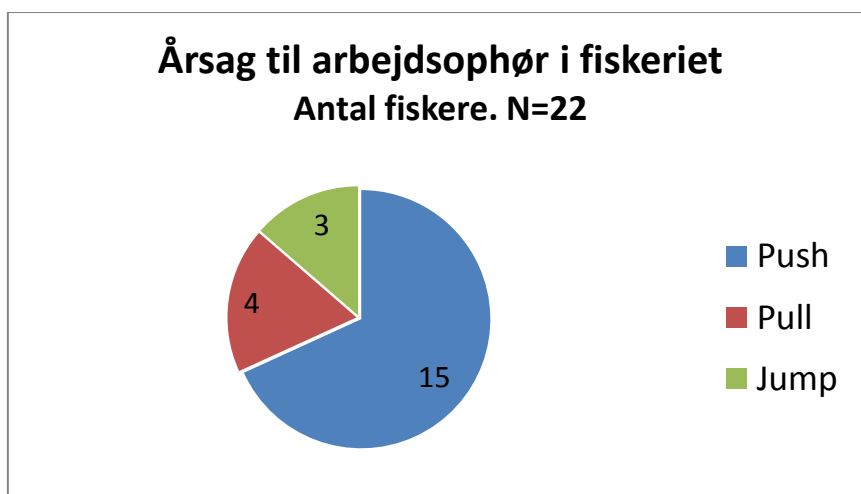
De ophørte fiskerne er startet tidligt - i deres helt unge år - som fisker. Og de er blevet i faget frem til i dag - i gennemsnit 28,7 år som fisker. Det er således en meget erfaren gruppe fiskere, der ophører, og de fleste gør det nødtvungent eller ufrivilligt. Efter de er ophørt som erhvervsfiskere er alle ikke-pensionerede – undtagen én - blevet inden for det maritime felt f.eks. med arbejde i supplerflåden, på offshore området, i handelsflåden, i indenrigssejlad, og enkelte er efter et arbejdsophør i fiskeriet, allerede vendt tilbage til fiskeriet. Alle ophørte har gode minder fra deres tid som fisker, og flere har ikke opgivet tanken om eventuelt at vende tilbage til fiskeriet. Kort sagt: De er dedikeret til "havet", og havet har været og har fortsat en stor og betydningsfuld placering i deres liv – det er blevet en livsstil.

8.2 Hvorfor ophørte de? Push-pull-jump faktorer

Vi beskrev i indledningen (kapitel 1), at i forskningen taler man om push-pull-jump faktorer som årsag til at skifte job, forlade faget eller erhvervet. "Push" henviser til forhold i arbejdet som "skubber" personen væk fra deres

arbejde/fag, så som: dårlig indtjening og økonomi, manglende lånemuligheder, konflikter, besværligheder eller belastninger i arbejdet, nedslidning, manglende indflydelse eller medbestemmelse; og modsat "pull" hvis man bliver tiltrukket ved idéen om noget nyt, anderledes eller bedre arbejde. 'Jump' kan være en tredje forklaring, og kan være placeret mellem push og pull.

På basis af en samlet vurdering af de ophørte fiskeres angivelser af forhold, der har haft betydning for, at de er ophørt, viser nedenstående figur fordelingen af push-pull-jump forklaringer om grunde til at fiskerne er ophørte. For mere end to tredjedels vedkommende findes, at fiskerne føler sig "skubbet" (push) ud af fiskeriet. Hver femte er tiltrukket (pull) af andet arbejde, og ved 3 ud af 22 (cirka hver syvende) findes der at være tale om "jump".

Pilotprojektets interviews viser ikke overraskende, at "pull" er mere udbredt blandt de yngre fiskere end blandt de ældre. De yngre ophører fordi de har lyst til at prøve noget andet, fået tillokkende job-tilbud, sikre en stabil indkomst, eller for at få en 'normal' hverdag og bedre mulighed for familieliv og få bedre

tid til at være sammen med deres småbørn. Det gælder især for partsfiskerne, men også for fartøjsejerne.

”Push”-faktorerne findes dog alt i alt at være klart dominerende, hvor især følgende faktorer i samspil findes at være fremtrædende, og især være forklaringer til skippernes ophør:

- faldende indtjening og svært ved at få det økonomisk til at hænge sammen
- begrænsninger i fangstmuligheder og faldende fiskepriser,
- mangel på lånemuligheder (især i kystfiskeriet)
- usikkerhed om morgendagen, mangelfuld mulighed for planlægning i forhold til nærmeste fremtid, og spekulationer om, hvordan det skal gå
- regler og kontrolpraksis, hvor især kontrollen opleves frustrerende, og håndteret uensartet, i flæng og bureaukratisk.

Andre undersøgte forhold, der kan være grund til ophør/jobskift, og som findes være udbredt på landjordens virksomheder¹¹, f.eks. konflikter med leder og/eller kolleger, stor arbejdsmængde, høj arbejdstempo, manglende meningsfuldhed i jobbet, findes ikke være væsentlige bidrag til at fiskerne ophører. Det bemærkes desuden, at langtidssygemelding inden ophør eller dårligt helbred langt stort set ikke optræder i fiskernes svar på, at de er ophørt. På dette punkt afviger fiskerne også sammenlignet med landjordens erhverv.

Nogle af fiskerne har planlagt og set frem til at stoppe ved pension. De har, som øvrige, også kritiske bemærkninger til udviklingen i fiskeriet, men overordnet set har de været glade for arbejdet som fisker. Deres svar kan placeres under

¹¹ kilder: *European Employ Index 2008* (Årsager til jobskift). Lund, T. et al: Risk factors in health and work environment. *Am. J. Ind. Med.* 2003; 44:492-501. Jensen, C. et al: *Arbejds miljø og fravær*. København: Arbejds miljøinstituttet, AMI-rapport, 2002

”jump”-forklaringer til ophør. Som én af dem udtaler, hvis jeg kunne vælge, så ville jeg som ung i dag bestemt vælge fiskerierhvervet – det har jeg aldrig fortrudt jeg gjorde.

De ovennævnte negative aspekter er faktorer, der tilsammen har ramt fartøjsejerne – men også partsfiskerne direkte eller indirekte - økonomisk hårdt, og gjort muligheden for at udføre fiskeriet vanskeligere, gjort hverdagen usikker, og de udefra kommende krav, regler og kontrol har sat dem under pres. Resulterende i, at de har været nødt til at vælge udgangsdøren. Fiskeriet er sæsonbetonet, og prisen på landingen af fisk er svingende. Det er et kendte vilkår i fiskeriet, men udviklingen i erhvervet har gjort morgendagen mere uvis og uforudsigelig. Regler og kontrol er nødvendigt, og det er fiskerne enige i, men fiskernes beretninger viser, at måden de administreres på i praksis har sat dem under psykisk pres. Langt de fleste er ikke ophørt af fri vilje, men af udefra kommende krav, begrænsninger og ”tvang”. Alle har været glade for at være fisker - en livsstil, som mange oplever smerteligt er sat under voldsomt pres, men hvis mulighederne bedres, ville flere gerne vende tilbage til fiskeriet. Realistisk set har nogle dog deres tvivl om eller ikke tiltro til, at det vil ske.

8.3. Pilotprojektets samlede resultater

I projektets første undersøgelse af de erhvervsaktive fiskeres oplevelser på godt og ondt af forandringerne i fiskerierhvervet (pilotprojektets rapport 1:2015) fandtes områder, hvor fiskerne havde oplevet at udviklingen i fiskeriet havde været positivt og meget opløftende (søsikkerhed, arbejdsmiljø, arbejdsulykker, o.a.). På den negative side skilte især fem faktorer sig ud. Her fandt hav- og kystfiskerne, at der var sket store forandringer i fiskeriet, og som de fandt meget bekymrende. Det drejede sig om: Kontrol og regler, fangst og indtjening, lånemuligheder, kvoter (TAC) samt deres trivsel. Sammenholdt med nærværende undersøgelse, så ses der således meget sammenfaldende

tendenser. De forhold som de erhvervsaktive fiskere oplever som meget bekymrende, er de tilsvarende forhold, som de ophørte fiskere især angiver at have 'skubbet' dem ud af fiskeriet – et erhverv, som de ellers har været glade for. Samlet set indkredser de to undersøgelser forhold i fiskeriet, som der bør vies opmærksomhed, og tages handling på.

Bilag 1. Interviewskema – Årsager til arbejdsophør i fiskeriet

Navn: _____

Antal år alt i alt som fisker: _____

Alder – hvor gammel er du: _____

Ophør i fiskeriet, årstal: _____

Seneste fiskefartøj:

- havnekendingsmærke: _____

- navn på fartøjet: _____

Hjemmehørende i havn: _____

Hvilken type fiskeri udførte du:

-Trawl: _____

- Snorrevod: _____

-Net/garn: _____

-Andet: (skriv) _____

Var du?

-Kystfisker: _____

-Havfisker: _____

- andet: _____

Overvejede du i længere tid inden du stoppede, at du ville holde op med fiskeriet

JA: cirka fra hvornår, årstal: _____ NEJ: _____

Havde nogle af disse forhold betydning for at du stoppede som fisker?

	Stor betydning	En vis betydning	Mindre betydning	ikke relevant
Indtjening, økonomi – jeg tjente mindre og mindre; indtjeningen slog ikke til				
Mit fartøj var nedslidt, og der var ikke råd til nødvendige forbedringer				
Lånemulighed i bank var ikke muligt				
Opgivet erhvervet da problemet med sæl/skarv fortsætter i nuværende omfang				
Orkede ikke længere at slås med fiskerimyndighederne – kontrol og regler				
Jeg frygtede at mit helbred ikke kunne holde til at arbejde som fisker på længere sigt				
Helbredet kunne ikke holde til det – nedslidt/sygdom				
Der var sygdom i min nærmeste familie, som gjorde at jeg var nødt til at holde				
Dårlige relationer eller konflikter med andre fiskere i havnen – eller om bord i fiskefartøjet				
Stadig større arbejdsmængde – måtte arbejde mere og mere for at tjene til det daglige brød				
Arbejdstempoet var højt – skulle ordne det hele selv, fx énmandsbetjent fartøj(?)				
Jeg oplevede det mindre og mindre meningsfyldt				
Hensyn til familielivet – have mere tid til familien				
Jeg regnede ikke med at forholdene i fiskeriet ville ændre sig til det bedre de				

næste kommende del år, så hellere stoppe i tide				
Jeg havde lyst til at prøve noget nyt				
Andre grunde til ophør i fiskeriet				

• **Forekomst af (langvarigt) sygefravær inden dit ophør som fisker?**

Havde du langvarigt sygefravær op til dit ophør som fisker?

Ja

Nej

Hvad laver du i dag?

- Andet arbejde, hvad?: _____
- Arbejdsløs _____
- Efterløn _____
- Førtidspension _____
- Pensionist _____
- Andet:

Når du ser tilbage – hvad oplevede du som det bedste i din tid som fisker? Er der noget du savner i dag?

Kunne du tænke dig at arbejde i fiskeriet igen på et senere tidspunkt?

hvis ja - hvad skulle der så til? Være anderledes?

